

УДК 343.615

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.40>**Олександр Біловол,***заступник начальника відділу нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю управління нагляду у кримінальному провадженні Прокуратури міста Києва*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНОГО БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ

На виконання вимог Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (СЕТС № 210) до національного законодавства були внесені суттєві зміни. У результаті цих змін Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 126-1 «Домашнє насильство». Поява якісно нової статті одразу викликала жвавий інтерес з боку наукової спільноти, результатом якого стала низка публікацій. Аналіз цих публікацій дозволяє зробити висновок про наявність ряду проблемних питань, пов'язаних із тлумаченням складу злочину, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України. Одне із таких питань полягає у визначенні та правильному розумінні основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У статті проаналізовано різні підходи щодо визначення основного безпосереднього об'єкта домашнього насильства, визначено їх переваги та недоліки. З урахуванням теорії «об'єкт злочину – соціальні цінності» запропоновано власне розуміння основного безпосереднього об'єкта цього складу злочину. Отже, основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства пропонується визнати такі соціальні цінності, як: 1) потерпілий, тобто подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, його невід'ємне благо – здоров'я; 2) права людини (потерпілого) на охорону здоров'я, честі, волі, гідності, права на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право власності тощо; 3) соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації зазначених прав у формі правовідносин.

З метою додержання ключового принципу побудови Особливої частини Кримінального кодексу України запропоновано виключити зі статті 126-1 цього Кодексу відповідальність за економічне насильство та передбачити її в іншій кримінально-правовій нормі. Враховуючи, що економічне насильство має широкий перелік посягань, у результаті вчинення яких може бути завдана шкода доволі різним правам і свободам людини, запропоновано перенести відповідний склад злочину в розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: об'єкт складу злочину, злочини проти здоров'я, домашнє насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство.

Постановка проблеми. З метою реалізації Україною положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (СЕТС № 210) (далі – Стамбульська конвенція) до національного законодавства були внесені суттєві зміни, які вивели організаційно-правові засади запобігання та протидії насильству стосовно жінок і домашньому насильству на якісно новий системний рівень. Окрім іншого, зазначені зміни були внесені до норм про кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти волі,

честі та гідності особи, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. У результаті цих змін Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство». Поява якісно нової статті у КК одразу викликала жвавий інтерес з боку наукової спільноти, результатом якого стала низка публікацій, присвячених різним аспектам тлумачення та застосування цієї кримінально-правової норми. Аналіз цих публікацій дозволяє зробити висновок про наявність ряду проблемних питань, пов'язаних із тлумаченням складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК.

Одне із таких питань полягає у визначенні та правильному розумінні основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

Аналізу складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, загалом та дослідженню об'єкта цього складу злочину зокрема була приділена увага в роботах А. А. Вознюк, О. О. Дудорова, В. О. Іващенко, Н. І. Лесяк, К. М. Плутицької, М. І. Хавронюка, С. В. Якімової та ряду інших правників. Водночас складність поставленого питання та наявність доволі різних поглядів з приводу визначення основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цій сфері.

Метою статті є розгляд різних підходів до визначення основного безпосереднього об'єкта домашнього насильства та формулювання власної позиції щодо вирішення цього питання.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено, питання щодо визначення основного безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, в юридичній літературі вирішується доволі неоднозначно. Так, наприклад, В. О. Іващенко вважає, що безпосереднім об'єктом цього злочину є здоров'я людини [6, с. 201]. Справді, навіть поверхневий аналіз досліджуваного складу злочину однозначно вказує на те, що здоров'я людини виступає його основним безпосереднім об'єктом.

У преамбулі Статуту (Конституції) Всесвітньої організації охорони здоров'я, а також абз. 2 статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я закріплено дефініцію поняття «здоров'я», згідно з якою це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

Як слушно зазначено в юридичній літературі, таке розуміння здоров'я неповною мірою відповідає особливостям кримінального законодавства як галузі законодавства, оскільки має на меті насамперед визначити спрямування системи охорони здоров'я в Україні на досягнення якомога більш повного охоплення всіх аспектів здоров'я кожної конкретної людини. У свою чергу здоров'я як об'єкт кримінально-правової охорони не обов'язково характеризується повним фізичним та душевним благополуччям людини, інакше б суспільно небезпечні посягання на людей навіть із незначним захворюванням не визнавалися б злочинами (за відсутності самого об'єкта посягання), що є неприпустимим [7, с. 90].

За відсутності нормативного визначення здоров'я як родового об'єкта відповідної групи злочинів на тлі досить глибоких та деталізованих міждисциплінарних досліджень зазначеного явища уявлення про цю ознаку складу злочину є доволі розмитим. Тому, описуючи здоров'я у зазначеному аспекті, слід пам'ятати таке: 1) під кримінально-правовою охороною перебувають певні, чітко визначені в законі або такі, що прямо випливають зі змісту конкретної кримінально-правової норми, аспекти здоров'я людини. Це, наприклад, орган чи його функції, психічне здоров'я, працездатність, вагітність – у ст. 121 КК, відсутність фізичного болю (як певний стан здоров'я) – у статтях 126 та 125 КК; 2) по суті, під кримінально-правовою охороною перебуває не здоров'я як певний «ідеальний» стан, що характеризується абсолютно безперервним функціонуванням всіх систем організму, – кримінальний закон забороняє та встановлює відповідальність за дії, що призводять до погіршення того стану здоров'я людини, в якому вона перебувала на момент вчинення відповідних діянь [7, с. 90].

Під кримінально-правовою охороною згідно зі ст. 126-1 КК перебувають, зокрема, такі аспекти здоров'я людини, як психічне здоров'я, працездатність, відсутність фізичного болю та/або розладів здоров'я.

В описі поняття «здоров'я» слід виділити три його аспекти: 1) біологічний; 2) соціальний; 3) психологічний. На біологічному рівні здоров'я характеризується нормальною функцією організму на всіх рівнях його організації – організму, органів, гістологічних, клітинних та генетичних структур; нормальним перебігом типових фізіологічних і біохімічних процесів, які сприяють вираженню та відтворенню; здатністю організму пристосуватися до умов існування в навколишньому середовищі, що постійно змінюються (адаптація); здатністю підтримувати постійність внутрішнього середовища організму; забезпеченням нормальної і різнобічної життєдіяльності та збереженням живої основи в організмі. Враховуючи, що людина є соціальною істотою, її здоров'я є соціальною цінністю і передумовою для соціологізації особистості, для її «обростання» суспільними відносинами, включення в ритм та життя суспільної системи. Здоров'я є мірою соціальної активності, діяльності, ставлення людини до світу. Здоров'я є своєрідним дзеркалом соціально-економічного, екологічного, демографічного і санітарно-гігієнічного благополуччя країни, одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу, важливим чинником, який впливає на якість та ефек-

тивність трудових ресурсів. Психологічний рівень здоров'я зумовлений психічними особливостями людини, можливостями забезпечити і подолати хворобу, способом життя і розумінням того, що здоров'я – це не тільки стан організму, але і стратегія життя. До сфери психічного здоров'я відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини (збудливість, емоційність, чутливість). Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів. Психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібностями. Все це зумовлює особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів. Суттєво впливають на здоров'я людини її особливі психічні стани, які не є постійними її якостями, але виникають спонтанно або під впливом зовнішніх факторів (розлад свідомості, зміни настрою, апатія, афектні стани, напруженість тощо) [7, с. 88].

М. І. Хавронюк зазначає, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, є здоров'я і нормальний психологічний стан особи [3, с. 68; 8, с. 382]. Однак, якщо виходити з того, що здоров'я складається з біологічного, соціального та психологічного аспектів (рівнів), можна дійти висновку, що нормальний психологічний стан охоплюється (є складником) психологічного аспекту (рівня) здоров'я. Отже, виділяти його як самостійний складник досліджуваного злочину не потрібно.

На думку А. А. Вознюк, основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Додатковим факультативним об'єктом цього злочину можуть бути право власності, воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо [2, с. 8].

Виокремлення фізичного та психологічного здоров'я в структурі основного безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, є цілком зрозумілим, адже однією з форм об'єктивної сторони досліджуваного злочину є систематичне вчинення психологічного насильства щодо потерпілої особи. Щоправда, виникає питання щодо розуміння змісту психологічного здоров'я.

У літературі зазначають, що поява поняття психологічного здоров'я в психології та психіатрії є закономірним. Проте, незважаючи на різноманітні дискурси, це поняття не має єдиного трактування та усталеного змісту. Можна виокремити три осно-

вні підходи до трактування психологічного здоров'я у сучасній літературі: 1) психологічне здоров'я та психічне здоров'я вживають як синоніми, не визначаючи, у чому полягають відмінності; 2) психологічне здоров'я розглядають як аналог індивідуально-психологічних властивостей особи у контексті соціально-психологічної адаптації, самосвідомості, суб'єктивного благополуччя; 3) психологічне здоров'я трактують як аналог особистісної зрілості, своєрідний ідеальний гіпотетичний стан досконалості. Дискусія охоплює також співвідношення психічного та психологічного здоров'я щодо їхньої взаємозалежності чи автономності [5, с. 55–60]. У трактовці відношення психологічного здоров'я до психічного спостерігаються дві позиції: 1) психологічне здоров'я можливе лише за умови психічного; 2) психологічне здоров'я є відносно автономним щодо психічного, між ними можливі суперечності [4, с. 125].

Попри відсутність у психології єдиного підходу щодо розуміння поняття «психологічне здоров'я», виділення його як складника такого родового поняття, як «здоров'я», на рівні із «фізичним здоров'ям» для характеристики основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, видається обґрунтованим. Це дозволяє більш точно визначити шкоду, завдану об'єкту досліджуваного злочину, в тих випадках, коли в результаті застосування домашнього насильства до потерпілої особи шкода фізичному здоров'ю не завдається, однак особа зазнає психологічних страждань.

Так, вироком суду ОСОБА_2 було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, через те, що він у період часу з 3 червня 2019 року по 19 вересня 2019 року, будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства стосовно своєї цивільної дружини ОСОБА_1, діючи умисно, з метою погіршення якості життя потерпілої систематично, впродовж тривалого часу вчиняє домашнє насильство стосовно останньої, яке виражалось у фізичному насильстві – шарпанні за одяг, спричиненні тілесних ушкоджень. Окрім цього, вчиняв психологічне насильство, що виражалось у словесних образах та нецензурних висловлюваннях, приниженні людської честі та гідності, залякуванні та погрозах в бік потерпілої. У результаті цих дій потерпілій було завдано систематичні фізичні та психологічні страждання. Дана сімейна ситуація мала для потерпілої психотравмувальний характер, супроводжувалась періодично виникаючими емоційними переживаннями

негативного спектру: тривогами, страхом, приниженням, соромом [1].

Водночас, як зазначає А. А. Вознюк, аналіз диспозиції досліджуваної статті, зокрема передбачених у ній суспільно небезпечних діянь, свідчить про те, що основний безпосередній об'єкт цього злочину не обмежується лише здоров'ям особи. Це дає підстави для дискусії щодо місця злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, в системі Особливої частини КК [2, с. 8].

С. В. Якімова та Н. І. Лесяк також зазначають, що посилення на економічне насильство як форму домашнього насильства у контексті злочинів, родовим об'єктом яких є життя та здоров'я особи, видається не зовсім обґрунтованим. Згідно з чинним законодавством, економічне насильство – це передусім економічне правопорушення, яке посягає на чужу власність, право користування, розпорядження чи володіння майном. Його специфічною ознакою є заподіяння матеріальної, а часом й репутаційної шкоди, зокрема, й у зв'язку з господарською діяльністю, посяганнями на інтелектуальну власність, реалізацією своїх майнових прав. Таким чином, незважаючи на те, що домашнє насильство у формі економічного правопорушення може мати доволі широкий спектр злочинних наслідків, проявлятися у різних видах кримінальних правопорушень, є певна змістова невідповідність між тлумаченням економічного насильства як економічного правопорушення та його розташуванням у розділі, де згруповані злочини, родовим об'єктом яких є життя та здоров'я особи [11, с. 193–194].

Справді, не можна не погодитися з думкою про те, що закріплення економічного насильства як форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, суттєво розширює перелік цінностей, на які може бути здійснено посягання у результаті вчинення цього злочину. Такий висновок ґрунтується насамперед на дефініції поняття «економічне насильство», закріпленій у п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону від 6 грудня 2017 р., яке включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

К. М. Плутицька зазначає, що є дещо спірним розміщення ст. 126-1 у розділі II КК. Так, якщо фізичне і психологічне насильство дійсно спричиняють шкоду переважно

життю та/або здоров'ю особи, тобто є безпосереднім об'єктом злочину, то у випадку скоєння економічного домашнього насильства безпосереднім об'єктом можуть виступати право власності, честь, воля, гідність особи, її громадянські права (наприклад, право на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність тощо) [9, с. 104].

Визначений К. М. Плутицькою перелік цінностей, які можуть виступати основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства, заслуговує на підтримку. До цього переліку також слід додати право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, гарантоване ст. 48 Конституції України. При цьому сама науковець залишає цей перелік відкритим, і це цілком зрозуміло, адже в дефініції поняття «економічне насильство» йдеться про інші правопорушення економічного характеру. А це означає, що вчинення будь-яких правопорушень економічного характеру щодо осіб, перелічених у ст. 126-1 КК, які призвели до одного із наслідків, закріплених у цій статті, слід розглядати як економічне насильство. Отже, визначити чіткий завершений перелік цінностей, що виступають основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства, доволі проблематично.

На підставі зазначеного виглядає доволі спірною позиція М. І. Хавронюка, відповідно до якої додатковим факультативним об'єктом домашнього насильства можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканість [3, с. 68; 8, с. 382]. Адже одні й ті самі цінності не можуть бути одночасно і основним, і додатковим об'єктом одного і того ж складу злочину.

Як було зазначено вище, одні науковці ставлять під сумнів розміщення ст. 126-1 КК саме в розділі II Особливої частини КК. Водночас інші науковці, позицію яких ми підтримуємо, порушують це питання, але лише в контексті обґрунтованості закріплення економічного насильства саме в ст. 126-1 КК. Справді, вчинення фізичного або психологічного насильства, як було зазначено вище, завдає шкоду саме здоров'ю потерпілої особи. І тому закріплення кримінальної відповідальності за ці діяння в розділі II Особливої частини КК видається цілком обґрунтованим. Проте економічне насильство необхідно виокремити із диспозиції ст. 126-1 КК та закріпити в іншому розділі Особливої частини КК.

При цьому варто погодитися з тим, що в окремих випадках економічні правопорушення, крім прямих матеріальних збитків, можуть завдавати психологічну, а часом і фізичну шкоду потерпілому. Однак у цьому

разі фізична та/чи психологічна шкода має опосередкований характер. Так, наприклад, насильник шляхом підпалу умисно знищив будинок, де проживає його сім'я, й у такий спосіб позбавив родину життєво необхідного майна. У такому разі насильник заподіяв не лише прямі матеріальні збитки, але й опосередковані, що полягають у психологічних стражданнях членів родини, погіршенні якості життя родини, що з часом може спровокувати розлади здоров'я аж до втрати працездатності. Попри те, що у наукових джерелах акцентується увага на комбінованому характері домашнього насильства, наведена ілюстрація засвідчує про не цілком коректне посилання у диспозиції ст. 126-1 КК Розділу II Особливої частини КК на можливість вчинення домашнього насильства у формі економічного правопорушення (економічне насильство) [11, с. 194].

Другий вагомий аргумент на користь такого рішення полягає в тому, що складниками домашнього насильства, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону від 6 грудня 2017 р., є не тільки фізичне, психологічне та економічне насильство, але й сексуальне насильство. Проте зміни, спрямовані на кримінально-правову протидію сексуальному насильству як складнику домашнього насильства, були внесені до статей 152–154 розділу IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК¹. Отже, в цьому випадку законодавець не порушив ключовий принцип побудови Особливої частини КК, відповідно до якого поділ статей на розділи було здійснено на підставі родового об'єкта злочину.

Третій аргумент на користь такого рішення полягає в тому, що Стамбульська конвенція не вимагала криміналізації домашнього насильства як окремого єдиного злочину. Як слушно зазначає А. А. Вознюк, навпаки, у її статтях 33–41 зазначено, що Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для криміналізації різних форм домашнього насильства, зокрема: психічного насильства (ст. 33), переслідування (ст. 34), фізичного насильства (ст. 35), сексуального насильства, у тому числі зґвалтування (ст. 36), примусового шлюбу (ст. 37), каліцтва жіночих геніталій (ст. 38), при-

мусового абортів та примусової стерилізації (ст. 39), сексуального домагання (ст. 40), пособництва або підбурювання та замаху (ст. 41) [2, с. 7–8].

Отже відповідальність за економічне насильство має бути виключена зі ст. 126-1 КК та передбачена в іншій кримінально-правовій нормі. Враховуючи, що економічне насильство має доволі широкий перелік посягань, у результаті вчинення яких може бути завдана шкода доволі різним правам і свободам людини, найбільш прийнятним видається розміщення відповідного складу злочину в розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК.

Як слушно зазначено в юридичній літературі, обов'язковою ознакою злочину є потерпілий, яким може бути подружжя чи колишня подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [6, с. 201; 8, с. 382; 10, с. 8].

Подружжя. Чинне законодавство не містить дефініції поняття «подружжя». Проте аналіз положень СК дозволяє зробити висновок, що подружжям є чоловік та жінка, які зареєстрували свій шлюб у порядку, передбаченому СК. Виходячи зі змісту ч. 3 ст. 21 СК, подружжям також є чоловік та жінка, щодо яких було проведено релігійний обряд шлюбу до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Відповідно, колишнім подружжям є чоловік та жінка, шлюб яких було припинено внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим (ч. 1 ст. 104 СК), або шлюб яких було припинено внаслідок його розірвання (ч. 2 ст. 104 СК). Не є подружжям чи колишнім подружжям чоловік та жінка, шлюб яких було визнано недійсним, оскільки шлюб визнається недійсним від дня його державної реєстрації (ч. 1 ст. 44 СК).

Інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах. Для визначення кола осіб, які охоплюються цим поняттям, необхідно з'ясувати, які особи можуть бути суб'єктами сімейних відносин. Аналіз положень ч. 2 ст. 2, частин 6, 8 ст. 7, ч. 1 ст. 8, частини 1, 2 ст. 9, ч. 3 ст. 238 СК дозволяє зробити висновок, що суб'єктами сімейних відносин можуть бути: подружжя, батьки та діти, інші члени сім'ї, родичі; особи, які проживають однією сім'єю; двоюрідні брати та сестри, тітка, дядько, племінниці, племінники, інші родичи за походженням; усиновлювачі та усиновлені.

Отже, перелік осіб, з якими винний перебуває у сімейних відносинах, є доволі

¹ Як слушно зазначає М. І. Хавронюк, закон вказує на три альтернативні форми домашнього насильства: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) економічне. Що ж стосується згадуваної у Стамбульській конвенції четвертої форми – сексуального насильства, то вона за наявності підстав кваліфікується за іншими, спеціальними статтями КК, зокрема, як злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [10, с. 6].

широким. Водночас перелік осіб, з якими винний перебував у сімейних відносинах, є дещо вузьким, адже ряд сімейних відносин не можливо припинити, оскільки вони існуюватимуть незалежно від волі людини. Так, неможливо припинити сімейні відносини з рідними дітьми та іншими родичами за походженням. Водночас сімейні відносини можна припинити між подружжям, особами, які проживають однією сім'єю, усиновлювачами і усиновленими, членами сім'ї другого з подружжя.

Більш детальний перелік осіб, з якими винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах, наведений в ч. 2 ст. 3 Закону від 6 грудня 2017 р.²

До кола цих осіб також входять інші родичі, а також інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки за умови спільного проживання (ч. 3 ст. 3 Закону від 6 грудня 2017 р.).

Відкритим лише залишається питання щодо визначення кола осіб, з якими винний перебуває (перебував) у близьких відносинах. Якщо із сімейними відносинами більш-менш все зрозуміло, оскільки вони врегульовуються Сімейним кодексом, то встановити наявність близьких відносин набагато складніше [2, с. 8]. Як зазначає В. О. Іващенко, Закон не визначає, що розуміти під близькими відносинами [6, с. 201].

Як слушно зазначає М. І. Хавронюк, особами, які перебувають у близьких відносинах, слід вважати так званих близьких осіб, тобто тих, які мають сексуальні позашлюбні або партнерські стосунки і постійно або час від часу проживають спільно, не маючи при цьому прав та обов'язків сімейного харак-

теру [3, с. 69; 8, с. 383; 10, с. 8]. Правник також пише про те, що поняття близьких осіб найточніше визначено в положенні ст. 1 Закону «Про запобігання корупції» (ст. 1), яке через його практичну досконалість може бути застосоване і для розуміння поняття близьких відносин [3, с. 69–70].

Однак, на думку А. А. Вознюк, визначення близьких осіб, представлене у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», не охоплює усіх осіб, з якими особа, яка вчинила злочин, перебуває у близьких відносинах. Наприклад, найближчі друзі суб'єкта, з якими в нього існує спільний побут у формі спільного відпочинку, харчування, спілкування тощо, окрім спільного проживання, не можуть бути віднесені до близьких осіб. З огляду на це тлумачення терміна «близькі відносини», запропоноване М. І. Хавронюком, принаймні виглядає обмеженим, хоча можливо й справедливим, та може призвести до труднощів у застосуванні відповідної норми на практиці [2, с. 8–9].

Натомість ми вважаємо, що вчинення насильницьких дій щодо осіб, на яких вказує А. А. Вознюк, за наявності відповідних ознак утворює не домашнє насильство, а інші злочини проти здоров'я або булінг – моральне чи фізичне насильство, що проявляється, зокрема, в образах та цькуванні в колективі (зокрема, в середовищі школярів і студентів та інших підлітків, колег по роботі).

Проблема розкриття змісту поняття «близькі відносини» за допомогою поняття «близькі особи», передбаченого в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», полягає в іншому. Аналіз останнього поняття вказує на те, що ним охоплюються особи, які є подружжям або колишнім подружжям або перебувають (перебували) у сімейних відносинах. Однак зазначені особи вже передбачені в ст. 126-1 КК, а тому поняттям «близькі відносини» мають охоплюватися особи, які не віднесені до зазначених категорій, однак можуть постраждати від домашнього насильства.

Аналіз положень Закону від 6 грудня 2017 р. та КК також дозволяє зробити висновок, що перелік осіб, які підпадають під сферу правового регулювання та охорони цих нормативно-правових актів, є неоднаковим. Так, у ст. 3 цього Закону у переліку осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, не зазначені особи, які перебувають (перебували) у близьких відносинах із винним (у значенні цього терміна, запропонованому М. І. Хавронюком). Так само не йдеться про цих осіб у дефініції поняття «домашнє насильство», закріпленій

² До цих осіб незалежно від факту спільного проживання Закон відносить таких осіб, як: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

у п. 3 ч. 1 ст. 1 цього Закону. Отже, в цій частині сфера дії кримінального закону є більш широкою, ніж сфера дії Закону від 6 грудня 2017 р. Разом із тим із дефініції поняття «домашнє насильство», закріпленій у п. «б» ст. 3 Стамбульської конвенції³, випливає, що домашнє насильство може відбуватися між партнерами незалежно від того, чи проживає (проживав) правопорушник у тому самому місці, що й жертва. А це означає, що жертвами домашнього насильства можуть бути не тільки особи, які перебувають (перебували) у сімейних стосунках або є родичами. Отже, перелік осіб, які можуть бути жертвами домашнього насильства, передбачений у ст. 126-1 КК, є більш повним.

Наступним складником цінностей як предмета злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, є соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації належних їм прав (на охорону здоров'я, честі, волі, гідності особи, право власності, громадянські права на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї тощо). Враховуючи те, що ці соціальні зв'язки доволі детально врегульовані нормами права (зокрема, Конституцією України, законодавством про охорону здоров'я, трудовим законодавством, цивільним законодавством, законодавством соціального забезпечення), вони набули форми правовідносин. При цьому прийняття Закону від 6 грудня 2017 р., предметом регулювання якого є правовідносини, що виникають у процесі запобігання та протидії домашньому насильству (ч. 1 ст. 3 цього Закону), стало свого роду «прожектором», який сфокусував увагу суспільства на цих правовідносинах.

Висновки

Виходячи із теорії «об'єкт злочину – соціальні цінності», основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є: 1) потерпілий, тобто подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, його невід'ємне благо – здоров'я; 2) права людини (потерпілого) на охорону здоров'я, честі, волі, гідності, права на освіту, працю, недоторканність житла,

підприємницьку діяльність, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право власності тощо; 3) соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації зазначених прав у формі правовідносин.

З метою додержання ключового принципу побудови Особливої частини КК відповідальність за економічне насильство має бути виключена зі ст. 126-1 КК та передбачена в іншій кримінально-правовій нормі. Враховуючи, що економічне насильство має доволі широкий перелік посягань, у результаті вчинення яких може бути завдана шкода доволі різним правам і свободам людини, найбільш прийнятним видається розміщення відповідного складу злочину в розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК. Утім реалізація цієї пропозиції буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Вирок Оболонського районного суд м. Києва від 04.11.2019 р. у справі № 756/14384/19/Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85407744> (дата звернення: 24.11.2019).
2. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
4. Завгородня О. Проблема психологічного здоров'я: теоретичні та прикладні аспекти. *Психологія і суспільство*. 2007. № 3. С. 124–137.
5. Завгородня О.В. Проблема психологічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 55–60.
6. Івашенко В.О. Домашнє насильство: аналіз складу злочину. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 200–203.
7. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник: у 2 т. / А.О. Данилевський, Д.О. Калмиків, М.І. Хавронюк та ін.; за ред. О.О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 2012. 780 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
9. Плутицька К.М. Економічне домашнє насильство як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 4. С. 101–106.

³ Домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

10. Хавронюк М.І. Роз'яснення для зацікавлених фахівців щодо змін у кримінальному законодавстві у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими яви-

щами» та дотичних актів. 2018. 19 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_Brosh_A5_20str_4%2B4_pq_180918%20%281%29.pdf (дата звернення: 30.03.2020).

11. Якімова С.В., Лесяк Н.І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192–194.

Substantial changes have been made to the requirements of the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence (CETS No. 210), the national legislation has been substantially amended. As a result of these changes, the Criminal Code of Ukraine has been supplemented by Article 126-1 "Domestic Violence". The appearance of a qualitatively new article immediately aroused great interest from the scientific community, which resulted in a number of publications. An analysis of these publications leads to the conclusion that there are a number of problematic issues related to the interpretation of the crime under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. One of these questions is to identify and properly understand the main direct object of the crime being investigated.

The article analyzes various approaches to identifying the main direct object of domestic violence, identifying their advantages and disadvantages. Taking into account the theory of the object of crime - social values, we propose our own understanding of the main direct object of this crime. Thus, the main direct object of domestic violence is the recognition of social values such as: 1) the victim, the spouse or former spouse or other person with whom the perpetrator is (has) been in a family or close relationship, his or her inherent benefit is health; 2) human (victim) rights to health care, honor, freedom, dignity, property rights, civil rights to education, work, housing, business, a sufficient standard of living for himself and his family, etc.; 3) social relations between members of society regarding the exercise of these rights, in the form of legal relations.

In order to comply with the key principle of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to exclude from Article 126-1 of this Code the responsibility for economic violence and to provide in another criminal law norm. Considering that economic violence has a fairly wide range of violations which may result in the detriment of sufficiently different human rights and freedoms, it is proposed to transfer the appropriate composition of the crime in section V "Crimes against the electoral, labor and other personal rights and freedoms of man and citizen" Of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: crime object, crimes against health, domestic violence, physical violence, psychological violence, economic violence.

